

บทที่ 4

การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในราชวงศ์บ้านพลูหลวง

ราชวงศ์บ้านพลูหลวง : การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองยุคสุดท้ายสมัยอยุธยา

หลังจากออกพระเพทราชามีชัยชนะเหนือผู้แย่งชิงราชสมบัติกลุ่มต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับสู่พระนครศรีอยุธยาและทำการปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์เหนือราชบัลลังก์อยุธยา เนื่องจากสมเด็จพระเพทราชาเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติท่ามกลางความพอใจและไม่พอใจของกลุ่มต่าง ๆ แม้ว่าพระองค์จะทรงมีชัยชนะเหนือกลุ่มเหล่านี้ และมีการประหารผู้เกี่ยวข้องอีกทั้งผู้เป็นศัตรูไปมากมายก็ตาม แต่พระองค์จำเป็นต้องรักษาสถานะและอำนาจของพระองค์ไว้ให้นานและมั่นคงที่สุดเท่าที่จะทำได้ พระองค์จึงทรงตั้งกรมหลวงโยธาเทพ (พระราชกัลยาณี) ซึ่งเป็นพระชนิษฐภคินีของสมเด็จพระนารายณ์เป็นพระมเหสีฝ่ายขวา และตั้งกรมหลวงโยธาเทพพระราชธิดาของสมเด็จพระนารายณ์เป็นพระมเหสีฝ่ายซ้าย (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 499 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 263 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 66) และมีการปูนบำเหน็จความชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน เช่น นายจบกชประสิทธิ์ทรงบาทชวากรมช้าง เป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายหลัง นายกรินทร์ชประสิทธิ์ทรงบาทชวากรมช้าง เป็นเจ้าพระพิชัยสุนทร (เป็นหลานพระเพทราชา) และหลวงสรศักดิ์ (พระโอรส) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้า (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 499-500)

สมเด็จพระเพทราชานั้นนับว่ามีโชผู้ที่ห่างไกลจากราชบัลลังก์เลยเพียงแต่พระองค์ไม่ใช่ผู้สืบราชบัลลังก์โดยตรงเท่านั้น แต่เมื่อพระองค์ทรงประหารผู้สืบราชบัลลังก์โดยตรงไปจนหมดสิ้นแล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ว่าพระองค์คือพระญาติที่เหลื่ออยู่ของสมเด็จพระนารายณ์ เนื่องจากพระมารดาของพระองค์นั้นนอกจากจะเป็นพระนมของสมเด็จพระนารายณ์แล้วยังเป็นพระเชษฐภคินีอีกด้วย (น่าจะเป็นพระเชษฐภคินีที่มีอายุมากกว่ามาก) ก็เท่ากับว่าสมเด็จพระเพทราชาทรงเป็นพระญาติสนิทกับสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันอำนาจของสมเด็จพระเพทราชาที่มีอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยสถานะของพระองค์ก็ทำให้เกิดการยอมรับได้ในส่วนหนึ่ง และเมื่อทรงแต่งตั้งกรมหลวงโยธาเทพ และกรมหลวงโยธาเทพเป็นพระมเหสีฝ่ายขวาและซ้ายตามลำดับเท่ากับเป็นการทำให้ผู้ที่เคยเป็น “ คนของแผ่นดินเก่า ” ยอมรับในพระองค์ได้อีกส่วนหนึ่ง เนื่องจากเจ้าฟ้าทรงกรมทั้งสองพระองค์ทรงมีอำนาจอยู่ในราช

สำนักฝ่ายในอยู่แล้ว การเชื่อมสัมพันธ์กับเหล่าภรรยาของขุนนางสำคัญ ๆ ก็คงไม่ใช่เรื่องยาก และการที่ทรงขุนบำเหน็จให้กับผู้ร่วมคิดการทั้งหลายนั้นก็เป็นการผูกน้ำใจของบรรดาขุนนางเหล่านี้เอาไว้ แต่ทั้งหมดนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น ในสมัยของพระองค์ยังมีเหตุการณ์ ที่ต้องสูญเสียชีวิตผู้คน อีกมากเนื่องจากความต้องการที่จะรักษาอำนาจภายใต้เศวตฉัตรไว้

สมเด็จพระเพทราชาทรงสามารถทำการยึดอำนาจได้เป็นผลสำเร็จที่พระราชวังเมืองลพบุรี แต่ทรงรีบเสด็จกลับมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อทำการปราบดาภิเษก โดยทรงละทิ้งพระราชวังลพบุรีไว้ ทั้งที่พระราชวังลพบุรีเป็นฐานอำนาจสำคัญซึ่งพระนารายณ์ใช้มานานหลายปี เมื่อพิจารณาจากแผนผังของพระราชวังเมืองลพบุรี และบริเวณกำแพงเมืองลพบุรี นับว่ามีลักษณะของป้อมปราการที่ค่อนข้างดี ไม่ว่าพระราชวังลพบุรีจะมีลักษณะดีเพียงใดก็ตาม แต่สำหรับพระเพทราชาแล้วทำเลที่ตั้งของเมืองลพบุรีเป็นสถานที่ค่อนข้างล่อแหลมเสี่ยงต่อความปลอดภัย ถ้ามีการยกกำลังพลมาจากเมืองนครราชสีมาจะเป็นอันตรายในการตั้งรับ และที่สำคัญพระราชวังลพบุรีไม่ใช่ฐานอำนาจของสมเด็จพระเพทราชา อีกทั้งเมื่อสิ้นสุดการยึดอำนาจพระราชวังลพบุรีซึ่งเป็นเวทีสำคัญของสมเด็จพระนารายณ์เพียงพระองค์เดียวจึงไร้ความสำคัญสำหรับคนอื่นอีกต่อไป

การประหารกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขและพระยาสุรสงคราม

จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่า “...กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงพระราชดำริ แคลงกรมพระราชวังหลัง และเจ้าพระยาสุรสงคราม ด้วยมีอิสรียศบริวารยศมากเกรงจะเป็นศัตรูราชสมบัติ...” (พ.ก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 503) แสดงว่ากรมพระราชวังหลังและพระยาสุรสงครามเป็นผู้ที่มีกำลังคนอยู่ในความครอบครองมาก น่าจะเป็นที่หวาดระแวงแก่สมเด็จพระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ว่าอาจจะก่อการชิงอำนาจได้ในอนาคต หรืออาจจะสามารถสะสมกำลังคนและสร้างอำนาจทางการเมืองได้มากจนเกินกว่าที่ฝ่ายสมเด็จพระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจะต่อรองได้ จึงจำเป็นที่จะต้องหาวิถีทางในการกำจัดคู่แข่งให้หมดไปเสียก่อน สมเด็จพระเพทราชาและกรมพระราชวังบวรฯ ได้วางแผนโดยการเอาถาดทองในพระราชวังไปซ่อนไว้ยังพระราชวังหลัง แล้วมีการแจ้งว่าถาดทองในพระราชวังหายให้มีการสอบสวน และข้าหลวงสืบได้ถาดทองที่พระราชวังหลัง จึงให้มีการจับกุมกรมพระราชวังหลังให้คณะลูกขุนพิพากษาว่าเป็นกบฏให้ประหารชีวิต (พ.ก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 503-504 พ.ก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 265 พ.พ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 67) แต่เจ้าพระยาสุรสงครามเป็นผู้ที่ไม่เห็นด้วยและคัดค้านการ

ประหาร สมเด็จพระเพทราชาจึงถือเป็นข้ออ้างในการกล่าวหาว่า “ เป็นสมัครพรรคพวกเข้าด้วยคนผู้คิดมิชอบ ” (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 503-504 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 265) และให้ประหารพระยาสุรสงครามไปด้วยกันเพื่อเป็นการขจัดศัตรูทางการเมืองกรณีขาดทองหายแล้วค้นเจอในพระราชวังหลังนั้นตามรูปการณ์แล้วเหล่าขุนนางย่อมทราบดีว่าเป็นการป้ายสีกันมากกว่า เพราะของในท้องพระคลังในเขตพระราชฐานถ้าคนในไม่นำออกมาขาดทองจะออกมาอยู่ข้างนอกได้อย่างไร เว้นไว้แต่จะมีคนในเป็นสื่อ แต่หลังการปลัดแผ่นดินใหม่แบบนี้ การรักษาความปลอดภัยในเขตพระราชฐานควรจะเข้มงวดตามสภาพการณ์ ดังนั้นไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใดก็ตามการลักลอบทองน่าจะเป็นที่เข้าใจกันในหมู่ขุนนางว่าเป็นความต้องการกำจัดกรมพระราชวังหลังและเจ้าพระยาสุรสงคราม แต่สถานการณ์ไม่เอื้ออำนวยให้ใครกล้ายื่นมือเข้าไปช่วยทั้งสองคนนี้ การประหารกรมพระราชวังหลังและพระยาสุรสงครามนับว่าเป็นการช่มชู้ญบรรดาขุนนางทั้งหลายที่มีความไม่พอใจในสมเด็จพระเพทราชา เพราะแม้แต่คนที่เคยร่วมมือกันมาก็สามารถประหารได้ หลังจากการประหารกรมพระราชวังหลังและพระยาสุรสงครามแล้ว กลุ่มต่าง ๆ ในพระนครศรียุทธยาที่มีปฏิกริยาเป็นปฏิกริษกับพระเพทราชาน่าจะสงบลงได้บ้าง แต่ไม่ใช่สำหรับภายนอกพระนคร เพราะต่อมาก็เกิดเหตุการณ์กบฏขึ้นอีก

กบฏธรรมเถียร : ความพยายามในการต่อต้านสมเด็จพระเพทราชา

ในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ.2231-2246) มีการกบฏเกิดขึ้นในต้นแผ่นดิน คือกบฏธรรมเถียรเกิดขึ้นบริเวณแขวงเมืองนครนายก โดยธรรมเถียรอ้างตัวเป็นเจ้าของฟ้าอภัยทศ (พระอนุชาสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งถูกประหารที่เมืองลพบุรี) ยังไม่ตายและรวบรวมผู้คนซึ่งเป็นชาวบ้านในแถบเมืองสระบุรี ลพบุรี และขุนละคอน ยกลงมาตั้งที่พระตำหนักพระนครหลวง และประกาศให้ทราบทั่วกันว่าเจ้าฟ้าอภัยทศต้องการมาเอาราชสมบัติคืน ธรรมเถียรยกจากพระตำหนักพระนครหลวงลงมายังพระนครโดยมาทางบ่อโพง วัดมหาโลก ในขณะที่ธรรมเถียรยกกำลังคนมานั้น กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จอยู่ที่เพนียดได้ทราบข่าวกบฏธรรมเถียรคิดจะตั้งรับที่เพนียดแต่พระยาธรรมาแนะนำให้เข้าไปตั้งรับในพระนครดีกว่า จึงเสด็จเข้าพระนครและให้ไพร่พลขึ้นประจำป้อมมหาชัย และตั้งปืนใหญ่ ฝ่ายธรรมเถียรยกกำลังผ่านลงมาไม่มีผู้ขัดขวางจนกระทั่งถึงท่านบรอก กรมพระราชวังบวรสถานมงคล จึงสั่งให้ยิงปืนใหญ่ถูกช้างที่ธรรมเถียรขี่ ธรรมเถียรตกจากช้างบาดเจ็บแต่หนีไปได้ ส่วนไพร่พลแตกกระจายกันไป พวกข้าหลวงติดตามจับธรรมเถียรได้ที่วัดป่าหนานข้าวสารและให้นำไปประหารเสีย ส่วนพรรคพวก

ที่จับได้นั้นให้จำขังไว้และส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้างก็มาก (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 491 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 505-510 พก.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 224-227 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 266-268 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 68-70)

กบฏธรรมเถียรเกิดขึ้นไม่ห่างจากพระนครนักบริเวณแถบเมืองนครนายก สระบุรี ลพบุรี ชุนละคอน นับว่าเป็นพื้นที่ซึ่งจัดว่าค่อนข้างใกล้และอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการที่พระนครจะถูกโจมตีจากพวกกบฏ ธรรมเถียรอาศัยการโกหกว่าเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศต้องการเอาราชสมบัติคืนเพื่อรวบรวมผู้คน การอ้างตัวเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งนับว่าเป็นผู้มีสิทธิมากที่สุดเป็นปัจจัยหนึ่งในการทำให้คนเชื่อฟังและเข้าร่วม กรณีการรัฐประหารของสมเด็จพระเพทราชาเมื่อครั้งเมืองลพบุรีน่าจะเป็นเรื่องที่ถูกกันไปทั่วว่าใครถูกใครฆ่า และหลังจากการผลัดแผ่นดินในระยะแค่สองปีคงไม่ทำให้คนลืมเรื่องราวต่าง ๆ ไป แกมปีเฟอร์ (Kaempfer) ระบุว่า เป็น “ พระมอญ ” (แกมปีเฟอร์, 2487: 38) ซึ่งจะใช้หรือไม่ก็นั้นไม่อาจจะสรุปลงไปได้ ส่วนพระราชพงศาวดารระบุว่า เป็น “ ข้าหลวงเดิม ” ของเจ้าฟ้าอภัยทศ (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 266) แต่สามารถระบุได้อย่างหนึ่งจากชื่อ ธรรมเถียร ว่าต้องเป็นคนที่มีความรู้มีวิชาติดตัว ชื่อธรรมเถียร น่าจะแสดงถึงการเคยบวชเรียนมาก่อนอีกทั้งธรรมเถียรยังรู้กระทั่งว่าใครเป็นพระอาจารย์ของเจ้าฟ้าอภัยทศ (แสดงว่าอาจจะ เป็นข้าหลวงเดิมจริง) เพราะเมื่อลงมายังพระตำหนักพระนครหลวงนั้นธรรมเถียรใช้คนมานิมนต์พระพรหมวัดปากคลองช้าง เพื่อให้ยืนยันแต่พระพรหมรู้ทันธรรมเถียรจึงไม่ยอมรับนิมนต์ และทำให้มีผู้คนไม่น้อยที่คลางแคลงใจในธรรมเถียรว่าจะไม่ใช่เจ้าฟ้าอภัยทศพากันหนีไปจากพระนครหลวง

กำลังพลที่ธรรมเถียรใช้ในการก่อการกบฏนั้นนับว่าเป็นชาวบ้านเลยที่เดียว เพราะจากพระราชพงศาวดารระบุว่ามาจากแขวงเมืองสระบุรี ลพบุรี ชุนละคอน เป็น การรวบรวมมาตามรายทางที่จะมายังพระนครศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่ามี “ ไพรซึ่งมาด้วยนั้นประมาณ 500 ไพร ชาวนาเกี่ยวข้าวถือหอกบ้าง คานหลาวบ้าง ” (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 491) ในขณะที่แกมปีเฟอร์กล่าวว่า “ ได้สมัครพรรคพวกของสุ่มไว้ถึงหมื่นคนส่วนมากเป็นกองโจรไม่มีระเบียบ ” (แกมปีเฟอร์, 2487: 38) ไม่ว่ากำลังพลของธรรมเถียรจะเท่าใดสรุปได้อย่างหนึ่งว่าเป็นกองกำลังที่รวบรวมขึ้นอย่างไม่ระเบียบแบบแผนและเมื่อธรรมเถียรยกกำลังพลทั้งหมดมาที่ตำบลบรอ แสดงให้เห็นว่าธรรมเถียรขาดความรู้ทางการทหาร ธรรมเถียรอาจจะเป็นคนเคยบวชเรียนมีวิชาความรู้บ้าง แต่ไม่มีความรู้ทางการทหารเลย การนำกำลังมารวมกันอยู่ที่ตำบลบรอเท่ากับเป็นการทำให้กองกำลังตกเป็นเป้าหมาย

ในการโจมตีตอบโต้ เพราะท่านบรมเป็นทางข้ามทางบกเพียงทางเดียวของพระนคร เมื่อมาก
ระจุกตัวตรงนี้ทำให้ง่ายต่อการโจมตีจากในพระนคร

กบฏธรรมเถียรเป็นการแสดงถึงความไม่พอใจที่มีต่อสมเด็จพระเพทราชาและ
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล อันน่าจะเนื่องมาจากความเข้มงวดในช่วงเปลี่ยนแผ่นดิน และ
อีกประเด็นคือ จากหลักฐานของแกมปีเฟอร์ระบุว่า ธรรมเถียรเป็นพระมอญที่เคยติดคุกอยู่ใน
พระนครศรีอยุธยา ระยะเวลาระหว่างการประหารกรมพระราชวังหลังและพระยาสุรสงครามกับ
การเกิดกบฏไม่น่าจะห่างกันมากเพราะกบฏเกิดในปีที่สองของรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา
พิจารณาแล้วการกบฏเหมือนกับเป็นการจุดสายชนวนที่ยังกรุ่นอยู่ให้ติดไฟขึ้นมาอีก เป็นการ
แสดงความพยายามที่จะต่อต้านสมเด็จพระเพทราชา ถ้าพิจารณาธรรมเถียรแล้วมองไม่เห็นว่
ทำไมจะต้องตั้งตัวเป็นผู้นำกบฏ และการกบฏครั้งนี้ไม่ได้อ้างความเชื่อทางศาสนา ไม่ใช่กบฏ
ของผู้มีบุญเพราะธรรมเถียรแสดงตัวเป็นเจ้าของฟ้าอภัยทศ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
กล่าวว่ธรรมเถียรเป็นข้าหลวงเดิมของเจ้าฟ้าอภัยทศ เหมือนจะเป็นเหตุผลที่ดีที่สุดในการก่อ
การกบฏ แต่ถ้าธรรมเถียรเป็นข้าหลวงของเจ้าฟ้าอภัยทศจริง ธรรมเถียรควรจะรู้ดีที่สุดว่าการ
ก่อการกบฏจะไม่ประสพผลสำเร็จเพราะเพียงกำลังของชาวบ้านไม่อาจจะทำอย่างที่ธรรมเถียร
ต้องการได้เลย และธรรมเถียรตั้งตัวเป็นผู้นำการกบฏทำไม หรือสถานการณ์แวดล้อมในขณะ
นั้นเอื้ออำนวยต่อการที่จะก่อการกบฏ ช่วงเวลาที่ผลัดแผ่นดินใหม่และสมเด็จพระเพทราชา
ยังไม่อาจจะควบคุมสถานการณ์ทั้งหมดให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อยได้ บรรดาขุนนางยังมีกลุ่ม
ต่าง ๆ อยู่ทั้งที่เป็น “ คนของแผ่นดินเก่า ” คนของสมเด็จพระเพทราชาเอง และคนของกรมพระ
ราชวังบวรสถานมงคล สถานการณ์แบบนี้อาจจะเป็แรงจูงใจให้ธรรมเถียรคิดการกบฏ โดย
คาดหวังว่กลุ่มขุนนางที่ไม่พอใจสมเด็จพระเพทราชาอาจจะให้การสนับสนุน แต่การก่อการกบฏ
ครั้งนี้เกิดขึ้นภายหลังจากการประหารกรมพระราชวังหลังและเจ้าพระยาสุรสงคราม ทำให้
บรรดาขุนนางไม่มีใครกล้าให้ความร่วมมือด้วยอย่างชัดเจน

การประหารเจ้าพระขวัญ : บันไดขั้นสำคัญของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

เจ้าพระขวัญเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชาที่เกิดจากกรมหลวง
โยธาทิพพระมเหสีฝ่ายขวา เนื่องด้วยเป็นเชื้อสายจากสมเด็จพระนารายณ์เพราะพระมารดา
เป็นพระชนิษฐภคินี เมื่อทรงเจริญพระชันษาจึงมีผู้นิยมเป็นอันมาก (พก.ฉบับสมเด็จพระพน
รัตน์, 2515: 516 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 272 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535:

72) (น่าจะเป็นความหวังของเหล่าขุนนางที่จะให้เจ้าพระขวัญเป็นเสมือนตัวแทนของคนของแผ่นดินเก่ากับคนของแผ่นดินใหม่ ทำให้เหล่าขุนนางให้ความนิยมเป็นพิเศษ) เมื่ออายุครบ 13 ชันษา ก็เข้าพิธีโสกันต์ และจากนี้ไม่นานสมเด็จพระเพทราชา ก็ทรงพระประชวร ทำให้มีการแบ่งข้างเกิดขึ้นในพระราชสำนักคือฝ่ายของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กับฝ่ายที่สนับสนุนเจ้าพระขวัญ การที่เจ้าพระขวัญมีผู้คนแวดล้อมมากทำให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ไม่นั่นใจในบรรดาเหล่าขุนนางว่าจะสนับสนุนมากแค่ไหนเมื่อสมเด็จพระเพทราชาใกล้จะสวรรคตอย่างนี้ ทางที่ดีที่สุดคือกำจัดทางเลือกใหม่ของเหล่าขุนนางเสีย โดยการลวงเจ้าพระขวัญให้เข้าไปพบในพระตำหนักหนองหวายและประหารชีวิตเสีย เมื่อกรมหลวงโยธาเทพทรงทราบข่าว พระโอรสสิ้นพระชนม์ก็ทรงทูลสมเด็จพระเพทราชาให้ทรงทราบ จึงทรงพิโรธมากมอบราชสมบัติให้เจ้าพระพิชัยสุนทรแทน แล้วจึงสวรรคต (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 289-290 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 550-552 พพ.พระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 85)

ในช่วงเวลาที่ใกล้จะเปลี่ยนแผ่นดินเนื่องจากทรงพระประชวรหนักนี้ การชิงลงมือก่อนย่อมได้เปรียบ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่ต้องการให้มีข้อขัดขวางในการที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชย์ อันเนื่องมาจากเจ้าพระขวัญซึ่งเป็นพระโอรสของกรมหลวงโยธาเทพ ซึ่งถูกระบุว่า “ เห็นข้าไทมาก คนทั้งปวงยินดีนับถือมาก ” (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 289) จึงวางแผนให้เจ้าฟ้าเพชรและเจ้าพรทำอุบายเชิญเจ้าพระขวัญมาที่พระตำหนักหนองหวายโดยไม่ให้คนอื่นตามเข้าไปด้วย แล้วจึงให้ประหารชีวิตเจ้าพระขวัญที่นั่น แม้เมื่อกรมหลวงโยธาเทพทรงทราบเรื่องเสด็จทรงฟ้องสมเด็จพระเพทราชาที่ทรงพระประชวรอยู่ พระองค์ทรงพิโรธมากถึงกับมอบราชสมบัติให้กับเจ้าพระพิชัยสุนทร ซึ่งคงเป็นความพยายามครั้งสุดท้ายของสมเด็จพระเพทราชาที่จะทรงสร้างความขัดข้องแม้เพียงน้อยนิด ในการขึ้นครองราชย์สมบัติของกรมพระราชวังบวร ฯ เพราะพระองค์ย่อมทรงทราบดีกว่าใครทั้งสิ้นว่าพระโอรสองค์นี้ของพระองค์มีอำนาจและกำลังคนมากเพียงใด การมอบราชสมบัติให้กับเจ้าพระพิชัยสุนทรก็เชื่อว่าจะทำให้เกิดการแย่งชิงอำนาจระหว่างกรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับเจ้าพระพิชัยสุนทรขึ้น แต่สมเด็จพระเพทราชาต้องทรงทราบว่าไม่มีใครจะขัดขวางการขึ้นครองราชสมบัติของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้ เพียงแต่พระองค์ต้องการทำบางสิ่งที่เป็นการชดเชยให้กับเจ้าพระขวัญบ้างเท่านั้น ดังนั้น เจ้าพระพิชัยสุนทรซึ่งประมาณกำลังของตนได้จึงไม่ยอมรับเป็นกษัตริย์และนำไปถวายคืนแก่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เพราะถ้าเจ้าพระพิชัยสุนทรตั้งต้นจะเป็นกษัตริย์ คงจะทำให้เกิดการความวุ่นวายภายในราชสำนักและเกิดเหตุการณ์การต่อสู้ตามมา

ผลจากการประหารเจ้าพระขวัญนี้ทำให้ภายหลังเมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาแล้ว กรมหลวงโยธาเทพและกรมหลวงโยธาเทพซึ่งมีพระโอรสองค์หนึ่งพระนามว่าตรัสน้อย ขอออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ที่ข้างวัดพุทไธสวรรย์ และเมื่อพระโอรสตรัสน้อยทรงเข้าพิธีโสกันต์แล้ว พระมารดาก็ให้ผนวชเป็นสามเณรอยู่กับพระพุทโธโฆษาจารย์ เมื่อผนวชได้ 5 พรรษา ก็ทรงลาผนวชเมื่อพระชนมายุ 18 ชันษา แต่ในที่สุดก็ทรงกลับมาผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อพระชนมายุครบบวช และไม่เคยสึกอีกเลย (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 560-561 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 294-295 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 89-90) นับเป็นการลี้ภัยการเมืองอย่างถาวรตลอดไป

เกี่ยวกับกรณีของพระโอรสตรัสน้อยในพระราชพงศาวดารระบุว่า เป็นพระโอรสของกรมหลวงโยธาเทพและได้ขอลาออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ข้างวัดพุทไธสวรรย์ ตั้งแต่สิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา มักจะมีความสับสนอยู่เสมอเกี่ยวกับเจ้าพระขวัญและตรัสน้อย บ้างว่าเจ้าพระขวัญเป็นพระโอรสของกรมหลวงโยธาเทพ แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเจ้าพระขวัญและตรัสน้อยจะเป็นพระโอรสของพระมารดาพระองค์ใดก็ตาม แต่ผลของความเป็นพระโอรสนี้เท่ากัน คือเป็นเชื้อสายของสมเด็จพระนารายณ์ทั้งสองพระองค์

พระโอรสตรัสน้อยซึ่งทรงผนวชตลอดพระชนม์ชีพนั้น ในภายหลังได้เข้ามามีบทบาทในกรณีการปราบกบฏชาวจีนในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศด้วย

มีหลักฐานเอกสารอีกส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงเจ้าพระขวัญแตกต่างไปจากที่กล่าวมาข้างต้น คือ การสิ้นพระชนม์ของเจ้าพระขวัญ ว่า "...จับเจ้าพระขวัญให้เอาไปสำเร็จโทษเสีย ณ วัดโคกพระยา..." (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, 2504: 492) ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือแล้ว และเจ้าพระขวัญถูกประหารในฐานะกบฏ หลังจากที่มีการจับกุม "...เจ้ากรมขุนเสนาบริรักษ์ว่าคบคิดกันกับอำมาตย์หลอ พระรักษมณฑลเชียร เจ้าพระองค์แขก เจ้าพระองค์ดำ ว่าช่องสุมผู้คนคิดกบฏ...ให้ประหารชีวิตเสียสิ้น..." (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, 2504: 492) มีเอกสารย้อนหลังที่กล่าวตรงกันถึงการสิ้นพระชนม์ของเจ้าพระขวัญว่าหลังจากสมเด็จพระเจ้าเสือเสวยราชสมบัติแล้ว แต่ทรงกำจัดเจ้าพระขวัญโดยอุบายลงเข้าไปที่พระคลังวิเสส แล้วประหารด้วยท่อนจันทน์ (Dhiravat na Pombejra, 1993 : 24) อีกทั้งยังมีการปลดกรมหลวงโยธาเทพพระมารดาเจ้าพระขวัญจากตำแหน่งแล้วให้ออกจากพระราชวังไปอยู่วัด เนื่องจากวางแผนการกบฏคิดลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าเสือ (Dhiravat na Pombejra, 1993 : 25) เพื่อเจ้าพระขวัญจะได้เป็นพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังมีผู้ร่วมแผนการที่ถูกระบุชื่ออีก 6 คน คือ ออกญาสมบัติธิบาล พระราชวังสัน พระวิชัยเสรี พระรามเดโช พระศรีมโหสถ และออกหลวงทิพ

รักษา (Dhiravat na Pombejra, 1993 : 19) ถึงรายชื่อบุคคลจะไม่ตรงกันแต่ก็เป็นการยืนยันในการเกิดกบฏตอนต้นรัชกาล จะด้วยสาเหตุใดก็ตามเจ้าพระขวัญถือว่าสิ้นพระชนม์โดยสมเด็จพระเจ้าเสือ

ความหวาดระแวงในราชสำนักสมเด็จพระเจ้าเสือ

ภายหลังจากการขึ้นครองราชย์สมบัติของสมเด็จพระเจ้าเสือ มีการจับกบฏในราชสำนักดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่การประหารในต้นแผ่นดินแบบนี้ไม่น่าแปลกใจเลยสำหรับราชสำนักอยุธยา การจับบุคคลที่คาดว่าจะเป็นผู้ก่อการหรือเป็นศัตรูแล้วในขณะนี้เป็นความจำเป็นในการผลัดแผ่นดิน โดยเฉพาะเมื่อมีผู้ต่อต้านหรือพยายามจะต่อต้าน แต่สถานการณ์ที่น่าสนใจในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือคือ กรณีข้างพระที่นั่งตกลม ซึ่งกลายเป็นเรื่องที่ทำให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล และพระบัณฑูรน้อยเกือบจะสิ้นพระชนม์

กรณีข้างพระที่นั่งตกลม (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537) เกิดเนื่องมาจากสมเด็จพระเจ้าเสือเสด็จไปทรงต้อนรับด้วยมีพระโอรสสองพระองค์ คือ กรมพระราชวังบวร (เจ้าฟ้าเพชร) และพระบัณฑูรน้อย (เจ้าฟ้าพร) ตามเสด็จพร้อมข้าราชการบริวาร เหตุเกิดเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าเสือทรงให้พระโอรสทั้งสองพระองค์มณฑนทำทางเพื่อข้ามบึงน้ำแห่งหนึ่งเมื่อพระองค์ทรงช้างพระที่นั่งข้ามไปถึงกลางทางถนนที่ทำให้เกิดยุบเป็นหล่มเนื่องจากถมไว้ไม่แน่นพอ แต่ก็สามารถไปต่อจนถึงฝั่งได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าเสือเห็นพระโอรสทั้งสองพระองค์ข้ามตามมาโดยไม่ตกลมจึงทรงพระพิโรธกล่าวหาว่า พระโอรสคิดกบฏจงใจมณฑนให้เป็นหล่มไว้จึงจะใช้พระแสงขอพินกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่พระบัณฑูรน้อยใช้พระแสงขอรับไว้ได้และช่วยพระเชษฐาออกมาจับช้างหนีไป สมเด็จพระเจ้าเสือทรงให้ข้าหลวงตามจับมาให้ได้ และให้ขังไว้แล้วเขียนทุกวันจนกว่าจะกลับพระนคร พระโอรสทั้งสองพระองค์จึงลอบใช้หลวงเกษตรรักษาเอาเรือเร็ววิ่งไปพระนครเข้าเฝ้ากรมพระเทพามาตย์ที่พระตำหนักวัดดุสิต ซึ่งเป็นพระอัยกีให้ขึ้นมาช่วย กรมพระเทพามาตย์จึงรีบเสด็จมาขอพระราชทานอภัยโทษให้หลาน สมเด็จพระเจ้าเสือทรงยกโทษให้แต่ให้เฝ้าไปพระนครด้วย กรมพระราชวังบวร ฯ และพระบัณฑูรน้อยจึงได้พ้นโทษ (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 568-573 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 298-301 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 92-94)

กรณีข้างพระที่นั่งตกลมกลายเป็นเรื่องใหญ่ เพราะสมเด็จพระเจ้าเสือทรงกล่าวหาพระโอรสทั้งสองพระองค์ว่าคิดกบฏ ทำไมพระบิดาจึงกล่าวหาพระโอรสแท้ ๆ ของพระองค์ว่าคิดกบฏ และกล่าวหาถึงสองพระองค์ด้วย กรณีพอกกล่าวหาถูกอย่างนี้เคยปรากฏครั้ง

เดียวในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ และยังไม่ปรากฏอีกเลยจนกระทั่งในรัชสมัยนี้ สมเด็จพระเจ้าเสือทรงระแวงพระโอรสของพระองค์มากถึงขนาดนี้ แสดงให้เห็นว่าสถานการณ์ในราชสำนักน่าจะมีภาวะความตึงเครียดมาก มีความพยายามในการสร้างฐานอำนาจและรวบรวมสมัครพรรคพวกเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองระหว่างกัน แม้ว่าในรัชสมัยของพระองค์จะไม่มีเหตุการณ์ความวุ่นวายให้เห็นชัดเจนนัก แต่การเกิดกรณีข้างตกล่มได้สะท้อนสภาวะความกดดันในราชสำนักออกมาให้เห็น เพราะตามสภาพพื้นที่แล้วการถมถนข้ามบึงในระยะเวลาอันสั้น คือ “ให้สำเร็จแต่ในเพลากลางคืนวันนี้ รุ่งสว่างขึ้นจะเสด็จพระราชดำเนินข้ามข้างพระที่นั่งไป ” (พก. ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 568) และเพื่อใช้ชั่วคราวอย่างกรณีนี้ย่อมมีบ้างเป็นธรรมดาที่จะต้องมียลุ่มบ้างยุบบ้าง แต่ถนใหญ่ขนาดให้ข้างเดินข้ามก็คงมีที่ให้หลบเลี่ยงบ้างหากเกิดหล่มยุบลง ไม่เห็นว่าจะมีช่องทางให้กล่าวหาว่ากบฏได้อย่างไร ดังนั้น สภาวะการณ์ความกดดันในราชสำนักจึงน่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระเจ้าเสือมีปฏิริยาต่อกรณีที่ข้างพระที่นั่งตกล่มก่อนข้างรุนแรง

จากกรณีข้างพระที่นั่งตกล่มนี้เองที่ทำให้สามารถอธิบายความผูกพันของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ดีขึ้น นอกเหนือจากความเป็นพี่น้องแล้ว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ตัดหน้ชีวิตกับพระบัณชุกรน้อย เพราะพระบัณชุกรน้อยนั้นทรงเข้าช่วยพระเชษฐาไว้ไม่ให้ถูกพระบิดาฟันเอา หน้บุญคุณนี้จึงทำให้สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระค่อนข้างเกรงพระทัยกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล สามารถสร้างฐานอำนาจในราชสำนักได้ง่ายขึ้น

สงครามกลางเมือง

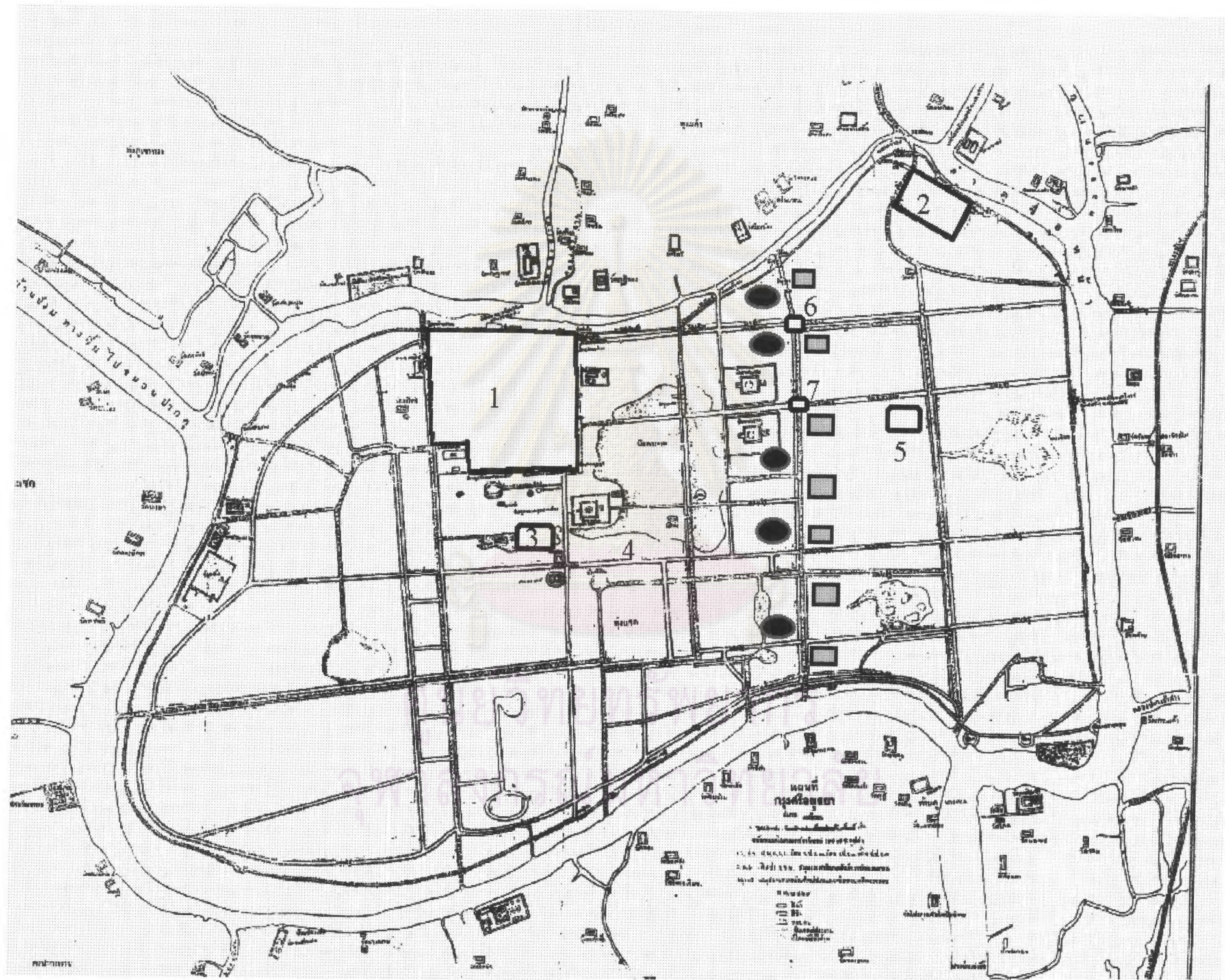
สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระทรงประจวบจึงมอบราชสมบัติให้กับเจ้าฟ้าเอกทัศ เนื่องมาจากเจ้าฟ้านเรนทรทรงผนวชอยู่ แต่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่เห็นด้วยถ้าให้แก่เจ้าฟ้านเรนทร จึงจะทรงเห็นด้วย แต่เจ้าฟ้านเรนทรไม่ยอมลาผนวช เจ้าฟ้าเอกทัศจึงรวบรวมผู้คนให้พระราชวังหลวงเป็นที่มั่น ให้ขุนศรีคังยศตั้งค่ายเรียงรายทางฝั่งตะวันตกของคลองประตู่ ข้าวเปลือกลงไปจนถึงตลอดถึงประตูจีน และขุนศรีคังยศประจำที่ค่ายริมสะพานข้าง ฝ่ายพระมหาอุปราชา (กรมพระราชวังบวรสถานมงคล) ก็ให้ตั้งค่ายเรียงรายไปตลอดฝั่งตะวันออกเช่นกัน และพระราชบุตรของพระมหาอุปราชาให้คนใช้ปืนยิงขุนศรีคังยศตายและเมื่อสมเด็จพระที่นั่งท้าย

สระเสด็จสวรรคต สงครามกลางเมืองจึงอุบัติขึ้น (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 600-601 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 314-315 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 107-108)

ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยมีหลวงไชยบุรณ์ปลัดเมืองพิษณุโลกและพระธนูรี เป็นผู้นำกำลัง ส่วนฝ่ายพระมหาอุปราชมัชฌิมชานาญเป็นผู้นำกำลัง ทั้งสองฝ่ายยกพลเข้าปะทะกันหลายครั้ง หลวงไชยบุรณ์ยกไปทางซีกนอคมไปตีพระราชวังหน้า แต่ปะทะกับฝ่ายพระมหาอุปราศแตกพ่าย หลวงไชยบุรณ์ถูกจับได้เชียนแล้วให้จำไว้ พระมหาอุปราศให้ทหารวังหน้ายกมาทางถนนป่าผ้าเขียว เข้าทำลายคุกเอานักโทษออกมา ประมาณ 700 คน พระธนูรีได้รวบรวมกำลังคนเข้าตีค่ายของวังหน้าแตกไป 2-3 ค่ายชุนชานาญได้นำกำลังออกมาปะทะกับพระธนูรี และสามารถสังหารพระธนูรีได้ ตีทหารวังหลวงแตกพ่ายไป เจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศวรพระอนุชาได้เสด็จหนีลงเรือไปทางป่าไมก เสด็จขึ้นบกที่บ้านเลนแล้วไปหลบซ่อนอยู่ในป่าแถวบ้านเอกราช มีนายด้วงมหาดเล็กคอยเข้าไปในหมู่บ้านหาอาหารมาให้ จนกระทั่งเมื่อนายด้วงรับพระรำรงค์ไปแลกอาหารจึงถูกจับได้ และชุนชานาญให้พามาจับเจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าฟ้าปรเมศวร เมื่อนำตัวกลับไปยังพระนครได้พระมหาอุปราศให้ประหารชีวิต (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 602-606 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 315-317 พพ.พระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 108-109)

จากสถานการณ์ขณะที่สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระทรงพระประชวร พระองค์ทรงตัดสินพระทัยมอบราชสมบัติให้เจ้าฟ้าอภัย เพราะเจ้าฟ้าานเรนทรทรงผนวชอยู่ และเมื่อทรงทราบว่าพระราชบิดามอบราชสมบัติให้เจ้าฟ้าอภัยพระองค์จึงหลีกเลี่ยงความยุ่งยาก และภัยทางการเมืองโดยการไม่ยอมลาผนวช ซึ่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่ทรงเห็นด้วยกับการที่พระเชษฐามอบราชสมบัติให้เจ้าฟ้าอภัย ทรงเสนอว่าถ้าเป็นเจ้าฟ้าานเรนทรจึงจะยอม มีหลักฐานปรากฏว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงขอพระราชทานเจ้าฟ้าานเรนทรพระโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ มาเป็นพระราชโอรสบุญธรรม (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง, 2534: 41) ด้วยเหตุผลนี้จึงสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ (เจ้าฟ้าานเรนทร) ได้ในเวลาต่อมา เมื่อสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระทรงมอบราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าอภัย ความขัดแย้งของเจ้าฟ้าอภัยและกรมพระราชวังบวรฯ จึงระเบิดขึ้นเป็นสงครามกลางเมือง

เมื่อพิจารณาจากแผนที่กรุงศรีอยุธยาจะเห็นว่าคลองประดู่ข้าวเปลือกนั้นเชื่อมต่อกับคลองประดู่จัน เป็นแนวยาวตลอดเหนือจรดใต้ปากคลองด้านทิศเหนือมีประดู่ข้าวเปลือก และปากคลองด้านทิศใต้มีประดู่จัน ยามสถานการณ์ตึงเครียดฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยจึง

คำอธิบายแผนที่ 8

แผนที่แสดงตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการเกิดสงครามกลางเมืองระหว่าง กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับเจ้าฟ้าอภัย

- หมายเลข 1 พระราชวังหลวง
- “ 2 พระราชวังหน้า
- “ 3 คูก
- “ 4 ถนนป่าผ้าเขียว
- “ 5 วัดกุฎีสลัก
- “ 6 สะพานช้าง
- “ 7 สะพานป่าถ่าน

สัญลักษณ์สีเหลี่ยมสีทึบ คือ แนวป้องกันของฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

สัญลักษณ์วงกลมสีทึบ คือ แนวป้องกันของฝ่ายเจ้าฟ้าอภัย

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ให้ตั้งค่ายตลอดแนวคลองทางด้านฝั่งตะวันตก ในขณะที่เดียวกันฝ่ายกรมพระราชวังบวรฯ ก็ให้ตั้งค่ายตลอดแนวคลองทางด้านฝั่งตะวันออก มีทหารประจำค่ายตรวจตราตลอดเวลา เมื่อพระราชบุตรของกรมพระราชวังบวรฯ ให้ทหารยิงขุนศรีคงยศตาย การรบจึงเกิดขึ้น ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยได้หลวงไชยบูรณ์และพระธนูบุรีเป็นผู้นำกำลังพล ส่วนฝ่ายกรมพระราชวังบวรฯ มีขุนชำนาญเป็นผู้นำกำลังพล การปะทะกันคงจะเกิดตลอดแนวคลอง แต่ที่เป็นการยกกำลังข้ามฝั่งคลองมานั้น มีข้อสังเกตคือ จะต้องนำกำลังลงมาทางใต้ก่อน เช่น หลวงไชยบูรณ์ยกกำลังลงไปทางถนนชีกุนและจะอ้อมไปตีพระราชวังหน้า (แต่ไม่สำเร็จ) ทหารวังหน้ายกลงมาทางถนนป่าผ้าเขียวก่อนที่จะเข้าไปทลายคุกเอานักโทษออกมา จนกระทั่งขุนชำนาญปะทะกับพระธนูบุรี และสามารถสังหารพระธนูบุรีได้ กองกำลังของฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยจึงแตกพ่ายไป (การที่ต้องเอานักโทษออกมาจุดประสงค์คงเพื่อต้องการใช้กำลังของนักโทษให้เป็นประโยชน์กับฝ่ายตนในการสงคราม) การที่ต้องนำกำลังพลลงมาทางใต้ก่อน อาจจะเป็นเพราะสภาพพื้นที่ลุ่มบริเวณบึงชีชัน ความกว้างของคลองซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเท่าใด แต่อย่างน้อยที่สุดคืออยู่ระยะที่ปืนสามารถยิงข้ามมาถูกเป้าหมายถึงแก่ความตายได้ (เห็นได้จากกรณีที่ขุนศรีคงยศถูกยิง) ด้วยสภาพพื้นที่เป็นปัจจัยที่ทำให้การสู้รบกระจายอยู่ในบริเวณแนวถนนชีกุน ลงมาถึงถนนป่าไทน ถนนป่าผ้าเขียว ตลอดจนถึงแดลงแกง

เมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงได้ชัยชนะแล้วโปรดฯ ให้ตามจับเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศวร์ซึ่งเสด็จหนีโดยเรือพระที่นั่งไปทางป่าโมก (เส้นทางเดียวกับสมเด็จพระเชษฐาธิราช) เสด็จขึ้นบกที่บ้านเลนและทรงหลบซ่อนอยู่แถวบ้านเอกราช แต่ในที่สุดขุนชำนาญก็สามารถตามจับมาได้ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลจึงให้ประหารชีวิตเสีย

หลังจากการประหารเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ สงครามกลางเมืองสิ้นสุดลงแต่การกำจัดผู้สนับสนุนอื่น ๆ ก็ตามมา มีการนำพระอัมรงคที่ได้อมาจากนายด้วงไปฝังไว้ที่โคนต้นยางริมเรือนพระองค์แก้วและให้ข้าหลวงไปขุดเจอ จึงให้พิพากษาประหารพระองค์แก้ว (พระขามาดาของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) โทษฐานกบฏ นอกจากนี้พระพิชัยราชา (เสม) พระยายมราช (พูน) หนีไปบวชอยู่เมืองสุพรรณบุรี ข้าหลวงตามตัวมาได้ให้คุมตัวไว้ที่วัดฝาง และพระมหาอุปราชให้แขกจามมาแทงพระทั้งสอง มรณภาพ ยังมีราชาบรีบาล (ลัง) หนีไปบวชอยู่เมืองบัวชุมถูกจับมาลิกแล้วให้ประหารที่ตะแลงแกง (พก.ฉบับสมเด็จฯพระพนรัตน์, 2515: 606-608 พก.ฉบับปริตติขมิวเทียม 2537: 317-318 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 109-110)

นับว่าเป็นการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองที่จัดได้ว่านองเลือดเลยทีเดียว แต่เดิมมาการใช้พระราชวังหลวงและพระราชวังหน้าเป็นฐานที่ตั้ง ก็กระทำกันอยู่แล้ว แต่มักจะเป็นการยกกำลังพลไปประชิดกำแพงพระราชวังเลย ครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งแรกที่มีการตั้งค่ายเรียงรายอยู่ในเขตกำแพงพระนคร และมีการปะทะกันหลายวันกว่าจะยุติ เป็นการรบแบบสงครามในเมืองซึ่งมีการพยายามควบคุมเส้นทางต่าง ๆ ในเมือง ที่จะเดินเส้นทางผ่านจากพระราชวังหลวงไปยังพระราชวังหน้า และจากพระราชวังหน้าไปยังพระราชวังหลวง

เมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดฯ ให้ขุนชำนาญเป็นเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ว่าที่โกษาธิบดี (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 318) เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์มาจากตระกูลแซกพรหมณีย์ เมื่อครั้งเป็นขุนชำนาญมีหลักฐานของบาทหลวงฝรั่งเศส กล่าวถึงว่า “ เป็นคนโปรดของสมเด็จพระอนุชา ” (ประชุมพงศาวดารเล่ม 22, 2511: 85) เคยถูกกล่าวโทษจากเจ้าพระยาพระคลังคนเก่า คือ เจ้าพระยาโกษาธิบดี (จีน) เกี่ยวกับกรณีศาสนาคริสต์และคนเข้ารีต แต่เนื่องจากกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงให้ความช่วยเหลือจึงพ้นข้อกล่าวหาไม่ต้องรับพระราชอาญา เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์นับว่าเป็นเจ้าพระยาพระคลังที่มีอำนาจมากที่สุดคนหนึ่ง เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงต้องการให้เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์เป็นคนถ่วงดุลอำนาจในราชสำนัก เพื่อรักษาพระราชอำนาจของพระองค์เอาไว้ให้นานที่สุด ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงมีพระราชโอรสหลายพระองค์ และทรงสถาปนาให้เป็น “ เจ้าทรงกรม ” เพื่อให้สามารถจัดสรรการควบคุมกำลังคน แต่ทุกพระองค์ต่างก็ไม่มีพระองค์ใดมีอำนาจมากที่สุด อีกทั้งทรงไม่ยอมสถาปนากรมพระราชวังบวรสถานมงคลอีกด้วย เพื่อป้องกันการสะสมอำนาจและกำลังคน เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ในฐานะเจ้าพระยาพระคลังได้ทำการค้าขายกับจีนอย่างมาก มีหลักฐานจีนกล่าวถึงการส่งทูตและเรือสินค้าไปหลายครั้ง (ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ.1825-2395, 2523: 37-38) จากการค้ากับจีนนี้สร้างความมั่งคั่งให้กับเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์อย่างมาก ทำให้เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์มีทั้งกำลังคนและทรัพย์สินมากพอที่จะทำให้บรรดาพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไม่กล้าที่จะคิดลงมือกระทำการใด

กบฏจีน

เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จประพาสเมืองลพบุรี ทางกรุงศรีอยุธยา เกิดกบฏชาวจีนในไต่ประมาณ 300 เศษ ยกเข้าปล้นเอาพระราชวังในเวลาค่ำ ผู้รักษาพระนครรวบรวมกำลังพลตีจีนแตกพ่ายไป เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จกลับโปรดฯ ให้มีการสอบสวนจับ

จีนกบฏได้ประมาณ 200 เศษ พบว่าที่เป็นต้นเหตุจำนวน 40 คน ให้ประหารชีวิตเสีย (พก. ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 320 พก. ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 612 พพ. ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 112)

กบฏจีนในไถ่ หรือ จีนใน หรือ จีนนายกาย สันนิษฐานว่า คือ ชาวจีนย่านคลองในไถ่ เป็นชุมชนชาวจีนอยู่ในเขตพระนครทางด้านใต้ บริเวณตั้งแต่คลองประตู่จีนไปจนถึงคลองในไถ่ บริเวณนี้เป็นชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่เป็นแหล่งค้าขายแห่งหนึ่งของพระนคร จากหลักฐานกล่าวว่าชาวจีนยกเข้าปล้นพระราชวังในเวลาค่ำ ย่อมเป็นการยืนยันได้ส่วนหนึ่งว่าเป็นชาวจีนในพระนคร เพราะเมื่อเวลาผ่านไปแล้วนั้นประตูเมืองปิด

ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวถึงผู้รักษาพระนครว่าเป็นพระยาเพชรพิชัย นำกำลังออกต่อต้านพวกจีนจนแตกพ่ายไปเข้าพระราชวังไม่ได้ และในครั้งนั้นพระตรัสน้อยซึ่งทรงผนวชอยู่ได้เสด็จออกมาช่วยป้องกันพระนครด้วย ฝ่ายพระยาเพชรพิชัยก็ส่งหนังสือบอกขึ้นไปยังเมืองลพบุรี ถึงเรื่องกบฏจีนและเรื่องพระตรัสน้อย ที่เสด็จเข้ามาในเหตุการณ์กบฏด้วย ทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงสงสัยพระตรัสน้อยว่าจะคิดการกบฏร่วมกับพวกจีน ขณะเดียวกันสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ก็รีบขึ้นไปกราบทูลเรื่องพระตรัสน้อยให้ทรงทราบฯ พระตรัสน้อยเพียงแต่ออกมาช่วยปราบกบฏเท่านั้น ทำให้พระองค์ทรงหายสงสัยในพระตรัสน้อย (พพ. ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2535: 112) เมื่อเสด็จกลับมา ก็โปรดฯ ให้มีการสอบจับได้มา 200 คนเศษ ให้ประหารต้นเหตุ 40 คน ที่เหลือให้ลงโทษเชี่ยนแล้วปล่อยไป (พก. ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 320)

กบฏจีนเหล่านี้ทำการปล้นพระราชวังในขณะที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จประพาสเมืองลพบุรี แต่ไม่ได้ระบุนว่าเป็นพระราชวังใดอาจจะพระราชวังหลวงหรือพระราชวังหน้าก็ได้ แต่มีเอกสารระบุว่า พวกจีนต้องการที่จะยึดอำนาจและตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ (Dhiravat na Pombejra, 1994: 13) ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่ามาจากการขัดแย้งทางด้านการค้าและผลประโยชน์ของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์กับกลุ่มชาวจีนเหล่านี้ (บุษกรกาญจนจारी, 2527: 10) อย่างไรก็ตาม กบฏจีนก็ถูกจับและถูกลงโทษไปเป็นจำนวนมาก

การลอบสังหารกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์

กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ หรือ เจ้าฟ้านเรนทร พระโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ เมื่อครั้งสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระทรงพระประชวรใกล้สวรรคต ทรงมอบราชสมบัติให้กับเจ้าฟ้าเอกทัศ โดยการคัดค้านของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (กรมพระราชวังบวรฯ ในสมัย

นั้น) พระองค์ทรงเสนอว่าถ้าให้กับเจ้าฟ้านเรนทรถึงจะยอม แต่เจ้าฟ้านเรนทรทรงดัดปัญหา โดยการไม่ยอมลาผนวช เพื่อกันพระองค์เองจากความขัดแย้งระหว่างญาติสนิท และระหว่าง เจ้าฟ้านเรนทรกับสมเด็จพระเจ้าบรมโกศนั้น มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกว่าความเป็นอา-หลานกัน เพราะเมื่อครั้งยังเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล นั้นพระองค์ได้ขอพระราชทานเจ้าฟ้านเรนทรมาเป็นพระโอรสบุญธรรม (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง, 2534: 41) ความผูกพันนี้คงจะมีส่วนทำให้เจ้าฟ้านเรนทร (กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์) ไม่คิดที่จะลาผนวชออกมาแย่งชิงราชบัลลังก์ เพราะไม่ใช่แค่อาแต่เป็นพ่อบุญธรรมด้วย การที่ทรงไม่ลาผนวชก็เพราะไม่ต้องการที่จะแย่งชิงกับพระปิตุลาซึ่งเป็นพระบิดาบุญธรรม และที่สำคัญที่สุดคือ กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ทรงไม่มีกำลังพลและอำนาจ เนื่องจากพระองค์ทรงผนวชอยู่นาน

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงพระประชวรประทับ ณ พระราชวังหน้า กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์จึงเสด็จมาประทับ ณ วัดโคกแสง และเข้ามาเยี่ยมเป็นประจำ กรมขุนเสนาพิทักษ์ (เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์) จึงวางอุบายให้โอรส คือ พระองค์ขึ้น และพระองค์เกิด (เทศ) ไปทูลเชิญกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมโกศต้องการพบพระองค์ ทรงเชื่อจึงเสด็จมาในยามวิกาล เสด็จขึ้นที่หน้าพระชั้ย กรมขุนเสนาพิทักษ์ลอบแอบอยู่ข้างบานประตู และพินด้วยพระแสงดาบ แต่ไม่เข้าพระวรกายถูกเพียงแค่อีวรขาด กรมขุนเสนาพิทักษ์เสด็จหนีเข้าข้างใน (ตำแหน่งพระมารดา) กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์จึงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ แล้วจึงเสด็จกลับ กรมหลวงอภัยนุชิตพระมารดาของกรมขุนเสนาพิทักษ์ มาดักรอพบกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ขอให้ช่วยพระโอรสของพระนาง กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ทรงยอมช่วย กรมหลวงอภัยนุชิตจึงให้กรมขุนเสนาพิทักษ์ซ่อนในพระวอ แล้วเสด็จออกจากพระราชวังหน้า ไปทรงผนวชที่วัดโคกแสง ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงให้หาตัวกรมขุนเสนาพิทักษ์มาจะลงโทษแต่ไม่พบ ได้มาแต่พระองค์ขึ้นกับพระองค์เกิด (เทศ) จึงให้ประหารเสีย (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 320-321 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2535: 113 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 612-613)

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมโกศกับกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ และด้วยเรื่องนี้เองคงจะเป็นเหตุให้กรมขุนเสนาพิทักษ์ไม่พอใจในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ เนื่องจากพระราชบิดาได้ทรงให้ความสำคัญกับกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์มาก ด้วยเป็นพระราชนัดดาแล้วยังเป็นพระราชโอรสบุญธรรม และสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพราะเหตุนี้จึงสร้างความไม่พอใจอย่างมากให้กับกรมขุนเสนาพิทักษ์ อีกทั้งยังไม่แน่ว่าพระราชบิดาจะทรงตั้งกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือไม่ เนื่องจากกรม

ขุนสุนทรพิทักษ์เสด็จมาเฝ้าบ่อยครั้ง จึงทรงคิดลอบปลงพระชนม์กรมขุนสุนทรพิทักษ์แต่พลาดไป เป็นเหตุให้พระองค์เองต้องทรงผนวชเพื่อหนีราชภัยเป็นเวลานาน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสูญเสียโอรสทั้งสองพระองค์ เพื่อชดเชยความผิดในครั้งนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงไม่ยอมยกโทษให้กรมขุนเสนาพิทักษ์เลย จนกระทั่งกรมหลวงอภัยนุชิตพระมารดาของกรมขุนเสนาพิทักษ์ทรงพระประชวรใกล้สิ้นพระชนม์ ได้ทูลขอพระกรุณาพระราชทานอภัยโทษให้กับกรมขุนเสนาพิทักษ์ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงเห็นแก่พระมเหสีจึงทรงพระราชทานตามที่ขอ (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 321 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2535: 114 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 614)

เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า สมเด็จพระเจ้าบรมโกศสามารถที่จะให้กรมขุนเสนาพิทักษ์ลาผนวชเพื่อมารับโทษได้ด้วยอำนาจของพระมหากษัตริย์ แต่ที่ทรงไม่ทำดังนั้นอาจจะเป็นเพราะกรมขุนสุนทรพิทักษ์ให้ความช่วยเหลือก็เป็นได้ จะเห็นได้ว่าทรงให้ความช่วยเหลือกรมขุนเสนาพิทักษ์ตั้งแต่แรก ซึ่งที่ทำไปก็คงเพราะเกรงพระทัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศซึ่งทรงให้ความเคารพเสมอมา แต่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศก็ทรงไม่ยอมยกโทษให้กรมขุนเสนาพิทักษ์เลยจนกระทั่งพระมเหสีทูลขอก่อนสิ้นพระชนม์ จึงได้ยอมพระราชทานอภัยโทษ แต่ก็ไม่ทรงยอมแต่งตั้งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจนกระทั่งเหล่าขุนนางทูลขอพระกรุณา ถ้าจะพิจารณาในทางตรงกันข้าม การที่กรมขุนสุนทรพิทักษ์ให้ความช่วยเหลือกรมขุนเสนาพิทักษ์ก็เพื่อเก็บกรมขุนเสนาพิทักษ์ไว้ได้ร่มาสาวพัสดร์ ยิ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงพิโรธนานก็ยิ่งต้องทรงผนวชอยู่นาน เป็นการลดทอนระยะเวลาในการสะสมอำนาจของกรมขุนเสนาพิทักษ์ไปด้วยอีกทางหนึ่ง ซึ่งทั้งหมดนี้อาจจะเป็นสิ่งที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงต้องการมากที่สุดก็เป็นได้ และการที่ทรงให้ประหารพระราชนัดดาทั้งสองพระองค์ สันนิษฐานว่าทรงต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่าพระองค์ประหารได้ทั้งนั้น ถ้าใครคิดก่อการกบฏ

การประหารกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศไม่ได้ทรงตั้งกรมขุนเสนาพิทักษ์ขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จนกระทั่งพระราชโองษาและเหล่าเสนาบดีทูลขอให้ทรงพระกรุณาแต่งตั้ง (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 321 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 114 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 614-615) เหตุที่ทรงไม่ยอมแต่งตั้งเป็นเวลานานนั้น อาจจะสืบเนื่องมาจากกรณีของกรมขุนสุนทรพิทักษ์เป็นเหตุสำคัญ ส่วนอีกประการหนึ่งคือ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

อาจจะไม่ต้องการให้มีการอาศัยตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นปัจจัยในการสั่งสมอำนาจทางการเมืองและกำลังพลเหมือนอย่างที่พระองค์เองเคยทำในสมัยสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ

กรณีการประหารกรมพระราชวังบวรฯ เกิดขึ้นเนื่องมาจากกรมหมื่นสุนทรเทพ (พระโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ) กราบทูลฟ้องว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงโปรดฯ ให้ฝ่ายในมีการสอบสวนก่อนเจ้าฟ้าสังวาลย์ทรงยอมรับ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศจึงให้เชิญเสด็จกรมพระราชวังบวรฯ มายังพระราชวังหลวงเพื่อทำการสอบสวน กรมพระราชวังบวรฯ ยอมรับสารภาพ จึงให้คณะลูกขุนพิจารณาคความผิด คณะลูกขุนให้ประหารแต่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงขอชีวิตไว้ให้ลงพระอาญาเขียนและจำไว้ ส่วนเจ้าฟ้าสังวาลย์นั้นให้ نابพระนลาฏและเขียน แต่ในที่สุดทั้งสองพระองค์ก็สิ้นพระชนม์จากการเขียน จึงให้ฝังพระศพไว้ ณ วัดไชยวัฒนาราม โดยมีให้มีการเผาเพราะทำผิดราชประเพณีโทษประหาร (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 626-629 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 327-328 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 122-123)

หลังจากการถึงแก่กรรมเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์เมื่อ พ.ศ.2296 ปัจจัยสำคัญในการถ่วงดุลอำนาจในพระราชสำนักก็หมดลง ความขัดแย้งระหว่างกรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับเจ้าทรงกรมทั้งสามพระองค์ คือ กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นจิตรสุนทร และกรมหมื่นเสวกศักดิ์จึงอุบัติขึ้น กรมหมื่นสุนทรเทพเลือกที่จะทำการฟ้องร้องกรมพระราชวังบวรสถานมงคลด้วยเรื่องชู้สาว ประกอบกับกรมพระราชวังบวรฯ ไม่ได้เป็นที่โปรดปรานในสมเด็จพระเจ้าบรมโกศมากนัก การเลือกเจาะจงทูลฟ้องเรื่องนี้จึงนับว่าเป็นโอกาสดีเป็นอย่างยิ่งในการที่จะกำจัดกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เรื่องเกี่ยวกับกรมพระราชวังบวรฯ กับเจ้าฟ้าสังวาลย์นั้น น่าจะเป็นที่รู้จักกันอย่างเป็นทางการในราชสำนักฝ่ายในและพระราชวังหน้า ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเองก็อาจจะทรงทราบข่าวลือในราชสำนักมาบ้าง แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันจนกระทั่งกรมหมื่นสุนทรเทพเป็นผู้ฟ้องร้องกล่าวหา จึงทำให้มีการสอบสวนคดีความนี้ขึ้นมา ซึ่งเป็นช่องทางในการดำเนินการกำจัดกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสีย ด้วยเหตุที่พระโอรสระดับเจ้าฟ้ากรมขุนที่เหลือนอยู่นั้น คือ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี และเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ทรงอ่อนพระชันษากว่า พระโอรสระดับกรมหมื่นทั้ง 4 พระองค์ คือ กรมหมื่นเทพพิพิธ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ และกรมหมื่นเสวกศักดิ์ ซึ่งถ้ามีการตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์ใหม่ขึ้น ระยะเวลาในการที่จะสร้างฐานอำนาจก็คงจะมีน้อยกว่าที่จะทำให้อำนาจมั่นคงได้

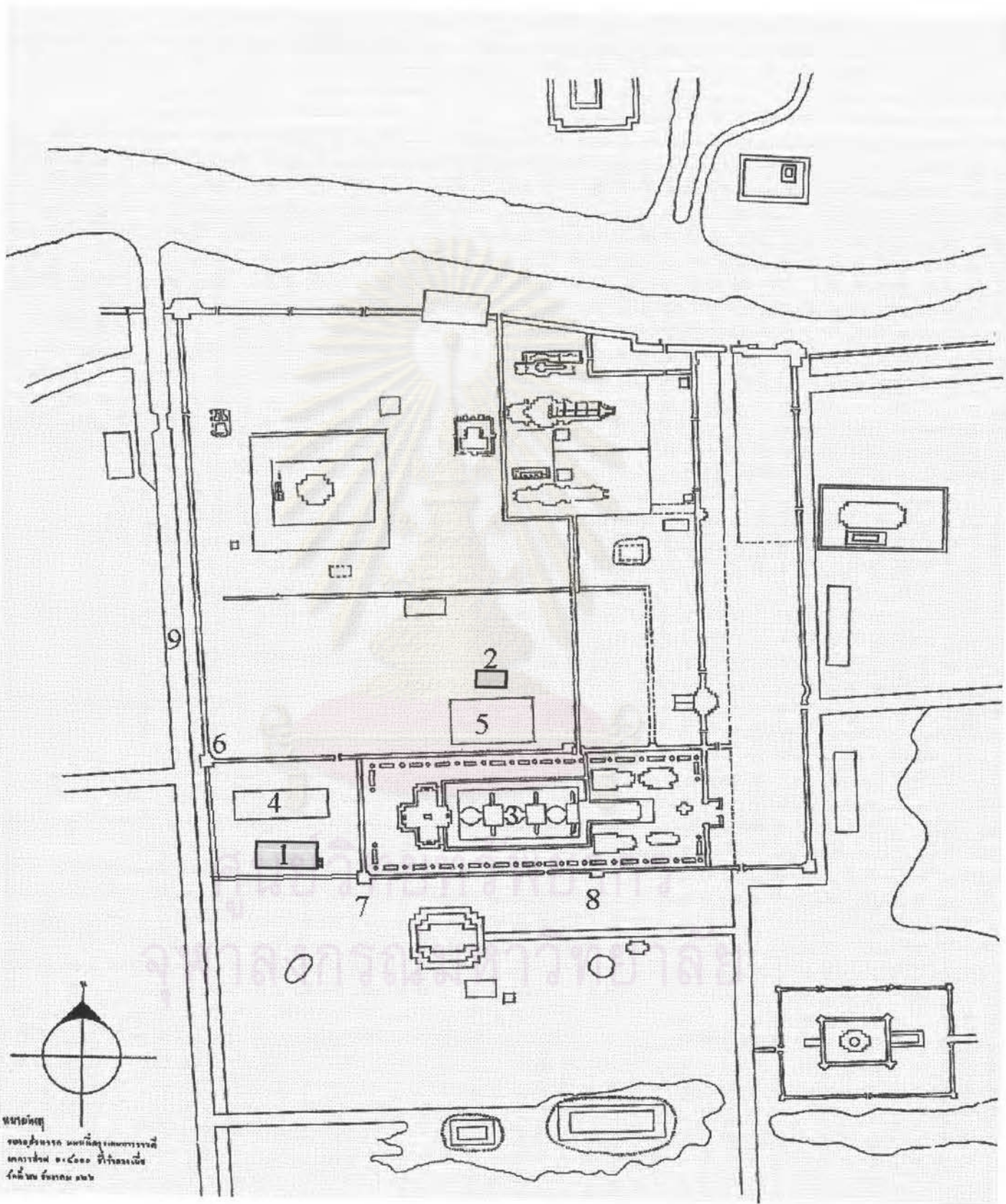
กบฏในพระราชวังหลวง : กบฏเจ้าทรงกรม

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศใกล้จะเสด็จสวรรคต บรรดาพระราชวงศ์และขุนนางต่างเข้ามาในพระราชวังหลวง กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นจิตรสุนทร และกรมหมื่นเสพภักดี ได้ทำการยึดพระตำหนักศาลาลวดเป็นที่บัญชาการรวบรวมกำลังพล แล้วเอาคนจากตำหนักสระแก้วเป็นข้ามกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์ มาสมทบที่ตำหนักศาลาลวด กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตทรงได้รับพระกรุณาโปรด ฯ แต่งตั้ง ให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแทน) และกรมขุนอนุรักษ์มนตรี ได้เชิญให้พระราชอาคณະที่มาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคตแล้ว) ให้ไปเกลี้ยกล่อมกรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นจิตรสุนทร และกรมหมื่นเสพภักดี ยอมยุติและออกมาเฝ้ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับกรมขุนอนุรักษ์มนตรี เพื่อเห็นแก่พระศพ ของพระราชบิดา พระราชอาคณະไปเกลี้ยกล่อมจึงยอมออกมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ แต่เมื่องานพระราชพิธีพระศพเสร็จสิ้น กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นจิตรสุนทร และกรมหมื่นเสพภักดี ก็กลับไปของสุมผู้คนอีก กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับกรมขุนอนุรักษ์มนตรี จึงวางแผนจับกุมเจ้าทั้งสามพระองค์ โดยการเรียกขึ้นไปเฝ้าและจับประหารในที่สุด (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 632-634 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 330-331 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 125-126)

กำลังพลที่เจ้ากรมทั้งสามพระองค์ใช้นั้นมีจำนวนเพียง 100 คนเศษ ถึง 200 คน การที่สามารถรวบรวมกำลังพลไว้ในเขตพระราชฐานได้นับว่า ต้องใช้เวลาวางแผนเพื่อเตรียมการพอสมควร ที่จะสามารถวางกำลังพลไว้ในจุดที่ต้องการได้ แต่การที่มีจำนวนคนประมาณ 100-200 คนนี้ อาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เจ้ากรมทั้งสามองค์ ไม่กล้าตัดสินใจลงมือกระทำการ เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสวรรคต ด้วยอาจจะไม่แน่ใจในผลที่จะเกิดขึ้นก็เป็นได้

การที่เจ้ากรมทั้งสามพระองค์ยอมเชื่อตามที่พระราชอาคณະเกลี้ยกล่อมในครั้งแรก เท่ากับเป็นการเปิดช่องว่างให้ฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้เห็นว่ เจ้ากรมทั้งสามพระองค์นั้นจะยังไม่กล้าลงมือกระทำการในตอนี้ จึงฉวยโอกาสรีบลงมือกระทำการก่อน โดยการจับกุมขังแล้วประหารชีวิต

สำหรับพระตำหนักศาลาลวดนั้นไม่ทราบสถานที่แน่ชัดว่าอยู่ที่ใด แต่พระยาโบราณราชธานินทร์สันนิษฐานว่า น่าจะไม่ไกลจากพระตำหนักสระแก้วเท่าใดนัก แต่ในพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงการปืนข้ามกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์จากพระตำหนักสระแก้ว มายังพระตำหนักศาลาลวด ทำให้ตำแหน่งของพระตำหนักศาลาลวดออกมาอยู่นอกเขตพระราชฐาน ซึ่งเป็นบริเวณของพระตำหนักสวนกระต่ายที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เหตุผล

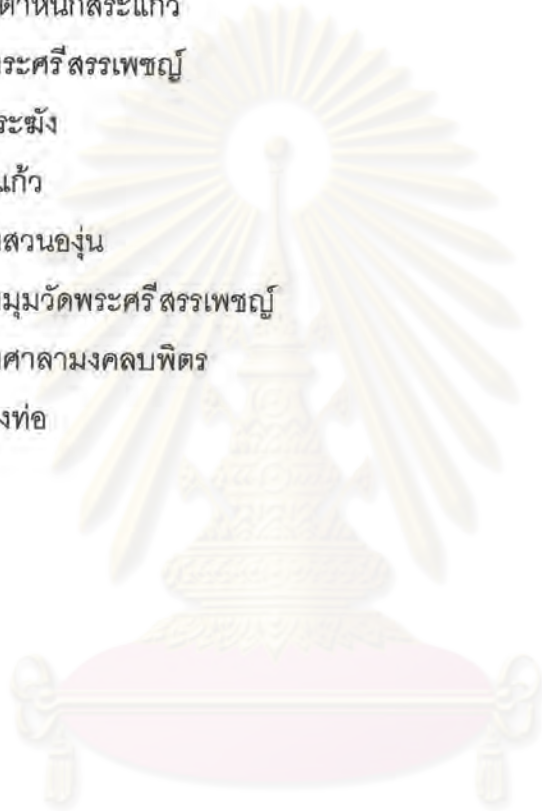

မြန်မာနိုင်ငံ
အစိုးရအဖွဲ့
သုတေသနနှင့်
အမွေအနှစ်
စောင့်ရှောက်ရေး
ဦးစီးဌာန

คำอธิบายแผนที่ 9

แผนที่แสดงตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการกบฏของเจ้าทรงกรมทั้งสาม

- หมายเลข 1 พระตำหนักสวนกระต่าย
- “ 2 พระตำหนักสระแก้ว
- “ 3 วัดพระศรีสรรเพชญ์
- “ 4 สระระฆัง
- “ 5 สระแก้ว
- “ 6 ป้อมสวนองุ่น
- “ 7 ป้อมมุมวัดพระศรีสรรเพชญ์
- “ 8 ป้อมศาลามงคlopพิตร
- “ 9 คลองท่อ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อนี้ทำให้เป็นไปไม่ได้ที่พระตำหนักศาลาลวดจะอยู่นอกกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์ จึงสันนิษฐานว่ากำแพงที่กล่าวถึงจึงน่าจะเป็นกำแพงที่เชื่อมต่อกับกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์มากกว่า และกันพระตำหนักสระแก้วกับพระตำหนักศาลาลวดไว้ด้วย

ภายหลังจากการประหารกบฏเจ้าทรงกรมแล้ว กรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้าอุทุมพร แต่สมเด็จพระเชษฐา คือ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีนั้นก็ทรงไม่พอพระทัยที่พระอนุชาได้เป็นกษัตริย์ ทรงยึดพระที่นั่งสุริยามรินทร์ไว้เป็นที่ประทับ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรทรงไม่ต้องการที่จะก่อสงครามกลางเมืองอย่างที่ผ่านมาในอดีต จึงทรงถวายราชสมบัติแต่เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี และทรงออกผนวชที่วัดประดู่ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีจึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

กบฏกรมหมื่นเทพพิพิธ

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ.2301-2310) เจ้าพระยาอภัยราชา พระยายมราช พระยาเพชรบุรี และผู้ร่วมก่อการกบฏ ไปเฝ้ากรมหมื่นเทพพิพิธซึ่งผนวชอยู่ที่วัดกระโจิม ปรึกษาเรื่องการกบฏ กรมหมื่นเทพพิพิธจึงนำความไปปรึกษาเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตที่ผนวชอยู่วัดประดู่ เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตจึงได้นำความมาทูลแก่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แต่ก็ทรงขอบิดนทาตชีวิตของทุกคนด้วย ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงให้มีการโจทก์ข่าวออกไปว่ามีผู้ฟ้องพระยาอภัยราชาและพรรคพวกว่าคิดการกบฏ พระยาอภัยราชา พระยายมราช ถูกจับเชียนและขังไว้ บางคนหนีรอดไปได้ ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธนั้นหนีจากวัดกระโจิมที่อยู่ ไปที่วัดพนัญเชิง พวกข้าหลวงที่ภักดีมาทำการตั้งค่ายล้อมวัดเอาไว้ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศส่งคนไปเจรจา ให้ยอมส่งตัวผู้เกี่ยวข้องที่หลือมาแล้วจะไม่เอาผิดแก่กรมหมื่นเทพพิพิธ กรมหมื่นเทพพิพิธนั้นเกรงพระราชอาญา จึงรับปากส่งตัวให้ พวกเจ้ากรมและข้าในกรมที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจึงแตกหนีไป กรมหมื่นเทพพิพิธหนีไปถึงป่าพระแท่นดงรัง ก็ถูกจับตัวได้ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศให้เนรเทศไปเกาะลังกา (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 637 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 333 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 127-128)

จะเห็นได้ว่ากรมขุนพรพินิตนั้นมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ และฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธเองก็ไม่กล้าที่จะทำการกบฏอย่างจริงจัง ทำให้โดนเพียงแค่เนรเทศเท่านั้น ประกอบกับกรมขุนพรพินิตได้ตรัสขอบิดนทาตชีวิตของทุกคนไว้ด้วยจึงไม่มี

การประหารผู้ถูกจับกุมคนใด และสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน่าจะต้องการกำลังของขุนนางเพื่อป้องกันพระนครในสงครามกับพม่าเวลาต่อมา

นับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมา ภายในราชสำนักอยุธยา มีความกดดันมากขึ้น เห็นได้จากการลอบทำร้ายภายในราชสำนักหลายครั้งหลายคราด้วยกัน เช่น การปลงพระชนม์เจ้าพระขวัญ กรณีข้างตกลม เป็นต้น ความกดดันในราชสำนักนั้นดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง มีการสร้าง “ฐาน” อำนาจและชุมนุมกำลังขึ้นในพระนครอย่างชัดเจน จนกระทั่งในปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ แหล่งกำลังพลใหญ่ 2 แห่ง คือ พระราชวังหลวงและพระราชวังหน้าก็เกิดการเผชิญหน้ากันอย่างเต็มที่ กลายเป็นสงครามกลางเมืองที่ใช้พื้นที่ในการรบไปถึงครึ่งเมือง และเป็นสงครามครั้งใหญ่ที่สุดก็ว่าได้ ในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของอยุธยา

สิ่งที่ตรงกันข้าม คือ การลอบทำร้ายกลับไม่ลดลงเลยในช่วงตลอดระยะเวลาที่มีการวางอุบายเพื่อกำจัดศัตรูทางการเมือง เช่น อุบายฝังพระธำมรงค์เพื่อประหารพระองค์เจ้าแก้ว อุบายซ่อนถาดทองเพื่อประหารกรมพระราชวังหลัง และพระยาสุรสงคราม หรือแม้กระทั่งอุบายลวงเจ้าพระขวัญไปฆ่า จะเห็นได้ว่าปริมาณของการลอบทำร้ายกลับมีจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะการที่กลุ่มผู้ต้องการอำนาจทั้งปวงต่างถูกจำกัดสถานที่ลงมาให้แคบแคอยู่ในพระนครกับในพระราชวังเท่านั้น อีกทั้งในปลายสมัยมีการโยกย้ายพระราชวังหน้ามาอยู่ข้างพระราชวังหลวง พื้นที่จึงถูกจำกัดลงอีก

การกลับทิศของพระราชวังหลวงก็มีผลในการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ตั้งแต่มีการสร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ขึ้น ก็มีการเปลี่ยนเอาทิศตะวันตกเป็นด้านหน้า กลับเอาทิศตะวันออกเป็นด้านหลัง และให้ปิดเสีย ทำให้การจะเข้าพระราชวังหลวงต้องมาทางเรือเข้าคลองท่อ หรือถ้าใช้ทางบกก็ต้องมาเข้าทางประตูด้านคลองท่ออยู่ดี ทำให้ด้านตะวันออกซึ่งเคยเป็นข้างหน้า กลายเป็นปราการสำคัญของพระราชวังหลวงเพราะถูกปิดตาย